

Sladana S. Paroški

∴ Városi Közigazgatás – Szabadka, Társadalmi Tevékenység-ügyi Titkárság
∴ sladja.paroski@gmail.com

ADALÉKOK A FRANCIA KULTÚRA SZABADKÁRA GYAKOROLT HATÁSÁNAK KUTATÁSÁHOZ

Annexes for the Study of the Impact of French Culture on Subotica

Prilozi za istraživanje uticaja francuske kulture u Subotici

A tanulmány a francia kultúra Szabadkát ért hatását kutatja. A történelmi korszakok változásával, a fejlődésnek és a kommunikációnak köszönhetően, a város kulturális térképén egyre észrevehetőbb a francia kultúra hatása mind a kulturális intézmények, mind a kiemelkedő művészeti alkotások tekintetében. Különösen a 18. századtól kezdve örvend nagy népszerűségnek a francia kultúra ebben a városban, amikor a fiatal polgári társadalom megerősödik. A kulturális értékek elsajátításához, illetve továbbfejlesztéséhez éppen ez a kultúra adja a legjelentősebb lendületet Szabadka fejlődéséhez. A tanulmány ezt prezentálja a művészet különféle ágazataiból, a színház világából, az irodalomból, a képzőművészetből vett példákkal.

Kulcsszavak: francia kultúra, történelmi korok, kulturális térkép, kulturális intézmények, kiemelkedő művészek

A 18. században az Európa-szerte felettébb népszerű francia irodalom eredetiben és fordításban jutott el a szabadkai olvasóhoz, többnyire egyenesen a forrásból. A francia kultúra elterjedése, elsősorban az irodalomnak és a zeneművészetnek köszönhetően, a jozefinizmus korában elindította a francia nyelv tanulását, a frankománia kiteljesülése pedig a számos francia nyelv-, tánc- és énektanár megjelenésében tükröződött vissza (ULMER 1995: 98). Érdekes tény, hogy a 18. században a városba betelepült kisiparosok között

már voltak franciák is. A feljegyzésekben az áll, hogy a 18. század végén egy kalapos költözött Szabadkára. Az említett személy az elzászi Jakob Mikl volt, akit a magisztrátus 1777. szeptember 13-án jegyzett be a lakosok névsorába, felmentve őt mindenféle járulék befizetése alól a következő hat évben, és engedélyezve kisiparosi tevékenységét (ULMER 1995: 98).

Valamivel később, Emanuilo Jankovićnak köszönhetően, 1790-ben nyílik meg a francia–német könyvesbolt Újvidéken; az új ízlésről a szerb polgári költő versesköteteiben tesz említést. A könyvkereskedő és a „szerb dráma atyja” épp Szabadkán halt meg, felderítetlen körülmények között, 1791-ben (ULMER 1995: 98). A nők társadalmi emancipációja is a francia ízléssel együtt terjed el, hangsúlyozva a hölgyek művelődésének fontosságát és tudatosítva azt, hogy a férfiakkal egyenrangúak lehetnek; mintha a korabeli, tanult szabadkai hölgyek tudatába is bevésődött volna a francia közmondás: „Amit a nő akar, azt Isten is akarja.”

A 18. század utolsó évtizedében Szabadka politikai és kulturális életében a fontosabb funkciókat a Vojnits család töltötte be. Tagjai több nyelvet beszéltek, gazdag könyvtárak is erről tanúskodott; a latin, magyar és német nyelvű kiadványokon kívül megtalálhatók voltak benne a francia nyelvűek is. Gyermekük, akiket külföldön iskoláztattak, már kiskorukban, a családi háznál tanulni kezdték az idegen nyelveket – elsősorban a franciát – francia és német származású tanárnőiktől. A család franciabarát voltát bizonyítja, hogy a szabadkai Városi Könyvtárban számtalan francia nyelven íródott könyv található a Vojnits család saját kezű bejegyzéseivel, pecsétjével és ex librisével.

A francia irodalom kedvelője volt Jovan Popović szabadkai szenátor is, Daniel Defoe *Robinson Crusoe* c. művének fordítója (ULMER 1995: 98). A regényt Budán nyomtatták *Špelhofen mladši ili Priključenje novago Robinsona na tihom moru* (STAJIĆ 1935: 56–57) címmel; a mű a szabadkai könyvkiadás történetében kiemelkedő helyet foglal el (BAŠIĆ PALKOVIĆ–BAŽANT–SZENTGYÖRGYI 1988: 15). A napóleoni háborúk korából egy felderítetlen tény is fennmaradt: egy 1813-ból származó Szabadka-térképen „Francia katonák temetője” megjelölés látható. A francia nyelv kiváló ismerője volt a nemesi származású orvos, Zomborevics Vince, aki a francián kívül beszélt németül, latinul és görögül is (LIBMAN 1992: 24–28). Az első szabadkai entellektüelként számon tartott Jámbor Pál (1821–1897) irodalmár szintén írt és jelentetett meg francia nyelvű munkákat. Költő is volt meg képviselő a városi tanácsban, közben pedig a szabadkai gimnázium tanára, egy időben igazgatója. Csaknem húszgenerációnyi érettségizőt bocsátott útjára. Számos irodalmi mű szerzője. Érdekes előadásai hozzájárultak ahhoz, hogy a gimnazisták kedvenc órája az irodalomóra legyen. Francia

nyelven annak köszönhetően írt talán, hogy egy ideig Párizsban dolgozott, abban a világvárosban, amely Ady Endréhez hasonlóan őt is meghihlette (BORI 1979: 61). Művei: *Balladák* (1848), *Szabadságdalok a hadseregnek* (1849), *Párisi emlékek* (JÁMBOR 1861) első és második rész, *Hiador költői művei* (1863), *Hiador újabb költeményei* (1871) és *Hiador (Jámbor Pál) művei* (1880–1883). Egy regényt is írt francia nyelven *Művészek* címmel, Paul Durivage álnéven. Jámbor hosszú éveken át gyűjtötte a világ- és hazai irodalom alkotóinak jelentős műveit, így egy csaknem 2000 műves értékes könyvtárat állított fel, amit halála után a város felvásárolt és a Városi Könyvtárra bízott megőrzésre. A gyűjtemény ma is megtalálható ott.

A 19. században több művész is megismerkedik Franciaországgal, s jelentős nyomot hagy a város kulturális életében. Jakab Dezső építész (MARTINOVIĆ CVIJIN 1988: 31) a hatalmas ország építészeti hagyatékát tanulmányozza, Vermes Lajos sportoló (MRKIĆ 2000: 29–30) megismerkedik a „francia stílusú” birkózással, a franciabarát színművész, színházigazgató Molnár György pedig a szabadkai színház repertoárjára tűzi Jacques Offenbach és Franz von Suppé műveit (VOJNIC HAJDUK 1950: 14). A 19. században és a 20. század elején a szabadkai színházi közönségnek alkalma volt más francia alkotók műveit is megismerni, többek között Émile Augier és Molière drámáit, amelyeket az újvidéki Szerb Nemzeti Színház rendszeresen műsorra tűzött, és amelyekkel gyakran vendégszerepelt Szabadkán (VAJDA-SÁGI MÚZEUM 1997: 258). Így például a korabeli plakátok alapján arról is tudomást szerezhetünk, hogy a szabadkai közönségnek volt alkalma Denoyer Károly és Labat Eugén *Molière élete és halála* c. történelmi drámáját is megtekinteni. A darabot 1878-ban mutatták be (RACKOV 1977: 37).

Hat hónappal később Szabadka polgárai a modern kor újabb vívmányával is megismerkednek: a fonográffal. Piukovits Rezső a szabadkai vasútállomás várótermében mutatja be Edison fonográfját. A *Szabadkai Ellenőr* c. lap arról számol be 1879. július 27-én, hogy a fonográfot először a párizsi világkiállításon mutatták be 1878. május 10-én. Bizonyossággal állítható, hogy abban az időben Piukovits Rezső huzamosabb ideig Párizsban tartózkodott. Ezekben az években érkeznek meg az első kerékpárok is – mégpedig Párizsból, Matkovity Miklós kiemelkedő sportoló és Silberaitner gyógyszerész jóvoltából (MRKIĆ 2000: 31–32).

Ekkor jut el a városba a többféle néven ismert szecesszió is, amely teljes diadalt arat az 1900-ban megrendezett párizsi világkiállításon (NINKOV KOVAČEV 2008: 418). Ez a művészeti stílus elkápráztatja a szabadkai alkotókat is, többen közülük Párizsba mennek ihletet szerezni. Kopilović Stipannak, Szabadka egyik legkiemelkedőbb festőjének a tulajdonában volt egy arról szóló bizonylat, hogy ő „párizsi lakos”. Bela Duranci művészet-

történész megjegyzi, hogy a bajmoki község a festő kérésére állította ki ezt az igazolást, miszerint: Kopilović Stipan „párizsi lakos, festészetet tanul, vagyontalan”. A festő egyik legszebb festményére – a *Hajó a Szajján* címűre – 1908-ban kerül fel a szignója (DURANCI 1990: 40). Bela Duranci arról is említést tesz, hogy előtte a művész a *Hajóállomás* és a *Tájkép* c. képeit festi meg. Mindkét olajfestmény 1907-ben készült „vidám, tiszta színekkel, levegős technikával. A mozzulatok könnyedek és vibrálóak a Kopilovićra jellemző impresszionista tapasztalattal összhangban. A *Hajóállomás* az érett alkotóval szembeesíti a közönséget – egy impresszionistával, aki munkáit Párizsból hozta el a szülőföldre” (DURANCI 1990: 40).

Ez év tavaszán a festő befejezi a bajmoki Szent Péter és Pál-templomon végzett munkáját (DURANCI 1990: 60, 41). Míg Kopilović örök érvényű művein dolgozik, addig a szabadkai kultúrközösség a Lifka család vándormozijával ismerkedik, a család legfiatalabb tagjának, Lifka Sándornak a közvetítésével. Apja, Karl egy vándormúzeumot és panoptikumot működtetett, így beutazta Közép-Európa számos városát. Bécsben, ahol a tanulmányait folytatta, Sándor vásárolt egy *laterna magicát*, hogy ezzel szórakoztassa ismerőseit és barátait. 1900-ban Párizsba megy, s 300 aranyfrankért megveszi első, Pathé márkájú kameráját. Ebben az évben készíti el vele az első filmkockáit is a magyarországi Gödöllőn.

Legidősebb testvérével, Károllyal (Dragutin) 1901-ben felépít és berendez egy 460 férőhelyes mozit. A moziban egy Gaumont típusú vetítógép, elektromos áramot generáló gőzgép, reklámegők működtek, s a kellékek között volt egy zongora és három hegedű is. A felszerelés 6 cirkuszi vagonban volt tárolva, ezekből kettő lakhatásra is alkalmas volt. Az első előadásra Triesztben került sor, majd Bjelovár, Szarajevó, Újvidék, Szabadka, Arad, Temesvár következett. 1911 őszén Lifka Szabadkán telepedik le. A térség kinematográfiájának megalapítójaként tartjuk számon (CSALA 1981: 91).

Párizs a következő években is ihletésül szolgált számos alkotó számára. A szabadkai születésű festőnő, Geréb Klára 1926-ban készíti el *Párizs* c. litográfiáját (GERÉB 2009: 26), Milkó Izidor szabadkai író és műgyűjtő pedig Párizsból szerzi be értékes könyvgyűjteményének egy részét a 20. század elején (EVETOVIĆ 1940: 408; VOJNIC HAJDUK 1971: 43–74). A múlt század 20-as éveiben Szabadkán élő nyelv volt a francia, és a szabadkai gimnázium diákjai rendszeresen tanulták. Érdekességként megemlíthető, hogy a városban ekkor létezett egy francia klub is (Les amis de la France section de Suboticza, Francia Klub és Francia Líceum). 1919-ben alakult meg, akkor, amikor a franciák (feltehetően Trianon és a párizsi békekonferencia hatására) nagy népszerűségnek örvendtek sok szabadkai körében (MÉSZÁROS 2012: 9; KRIZMAN 1967: 132–135).

A következő időszakban próbálkozások történtek egy francia iskola, illetve líceum megalapítására. A városi tanács kibővített ülésén 1929-ben elhangzott egy, a Francia Líceum megalapítását szorgalmazó javaslat. A működtetéséhez szükséges egymillió dinárt a város kölcsönből fedezte volna. Voltak azonban ellenérvek is. Rada Langulov képviselő kiemelte: „...az általános iskolai oktatás igen gyatra helyzetben van, még 35 általános iskolát kellene nyitni. A 10 000 iskolás korú gyermekből 2000 nem jár iskolába, mert nincs ruhája, cipője, 7-8 kilométert kell gyalogolnia...”. A vita befejeztével a Líceum megalapítása lekerült napirendről. Ez a próbálkozás csak egyike volt a Milan Grol által elindított kezdeményezéseknek, amelyeknek az volt a céljuk, hogy francia líceumok nyíljanak országszerte. A Francia Klub 1932-ben 168 tagot számlált, 28 előadás került ott bemutatásra, és 32 rendezvényt szervezett meg.

A következő években szabadkai festők egész sora párizsi motívumokkal alkot műveket; Mihajlo Dejanović (DEJANOVIĆ 1955: 172), Sáfrány Imre (SÁFRÁNY 1955: 61) és Hangya András (HANGYA 1984: 343) – csupán pár név közülük. Párizsi tartózkodásukról irodalmárok is hírt adnak alkotásaikban: Sava Babić *Putopis o Parizu* (Párizsi útirajz) c. művében (BABIĆ 1964: 45–46), Marija Šimković szabadkai író pedig Nagy József munkásságáról írt művében említi a francia fővárost. Sava Halugin, az egyik legjelentősebb szabadkai szobrász 1995 júliusában és augusztusában mutatta be alkotásait Párizsban (DURANCI 1995: 59–61). Ezenkívül még a szabadkai születésű Danilo Kiš Párizsban töltött évei is említésre méltóak. A *Rukovet* folyóirat egyik címlapján a közismert író Párizsban készült fényképe szerepel, amelyen Kiš bőröndöt tart a vállán (ANONIMUS 2012: címlap; ANONIMUS 2013: 36).

Franciaországnak a Szabadkára gyakorolt kulturális és művészeti hatása semmiképpen sem merül ki az ebben a rövid írásban felsoroltakban, hiszen művelődési életünk számos más képviselője is igen sokat tett az évek során azért, hogy a francia kultúra közelebb kerüljön a szabadkaiakhoz. Említsük meg Horváth Emma tanárnőt, aki szorgalmas és önzetlen munkájával igen nagy mértékben hozzájárult a francia kultúra népszerűsítéséhez, de e pompás kultúra más szerelmeseinek a tevékenysége sem elhanyagolható. Érdeemes megjegyezni, hogy a múlt század 90-es éveiben ellátogattak a városba olyan kiemelkedő francia személyiségek, mint Daniel Schiffer humanista és filozófus vagy Paul-Marc Henry francia nagykövet.

A legújabb időkben a francia kultúra különféle formákban, szabadkai kulturális intézmények munkássága által kerül bemutatásra.

IRODALOM

- BABIĆ, Sava 1964. Putopis o Parizu. Rukovet, X. évf., 1. sz.
- BAŠIĆ PALKOVIĆ, Nevenka–BAŽANT, Eva–SZENTGYÖRGYI István 1988. Subotička bibliografija. Sv. 1., 1764–1869. Monográfia, Szabadka
- BORI Imre 1979. Književnost jugoslovenskih Mađara. Matica srpska, Újvidék
- ČALA Janoš 1981. Počeci kinematografskih delatnosti na teritoriji Vojvodine (1896–1918). (k. n.), Beograd
- DANILO Kiš u Parizu 2012. Rukovet, LVIII. 5–8 sz.
- DANILO Kiš u Parizu s kuferom na ramenu. 2013. Rukovet, LIX, 4–5–6. sz.
- DEJANOVIĆ, Mihajlo 1955. Motiv iz Pariza. Rukovet, I, 3–4. sz.
- DURANCI, Bela 1995. Bokorenje zavičajnog sna: Sava Halugin, Jugoslovenski kulturni centar u Parizu, jul–avgust 1995. Rukovet, XLI, 7–8–9. sz.
- DURANCI, Bela 1990. Slikar Stipan Kopilović: 1877–1924. Subotičke novine, Szabadka
- GERÉB Klára 2009. Párizs – Litográfia. Rukovet, 55. évf., 7–8.
- HANGYA András 1984. Párizsi motívum. Rukovet, XXX. 3. sz.
- JÁMBOR Pál 1861. Párisi emlékek. 1. kötet. Oblath Leo tulajdona, Szabadka
- KRIZMAN, Bogdan 1967. Beogradsko primirje. 1918. november 3. Zbornik za društvene nauke, 47.
- LIBMAN Emil 2003. Istaknuti lekari Subotice (1792–1992). Történelmi Levéltár, Szabadka
- MAČKOVIĆ, Stevan: Les amis de la France section de Subotizca, Francia Klub és Francia Liceum. <https://suistorija.wordpress.com/da-li-ste-znali/les-amis-de-la-france-section-de-subotizca-francuski-klub-i-francuski-licej/> (2017. 4. 3.)
- MARINKOVIĆ, Borivoje 2007. Emanuil Janković. Dnevnik, Újvidék
- MESAROŠ Zoltan 2012. Promena suverena u Subotici 1918. godine. Ex Pannonia, 15–16. sz.
- MRKIĆ, Branko 2000. Palićka olimpijada. Palić–Ludoš, Palics
- NINKOV KOVAČEV Olga 2008. Secesija i simbolizam. Evropski konteksti umetnosti XX veka u Vojvodini. Muzej savremene umetnosti Vojvodine, Újvidék
- NOVAKOVIĆ, Stojan 1869. Srpska bibliografija za noviju književnost: 1741–1867. Srpsko učeno društvo, Belgrád
- RACKOV, Ivanka 1977. Iz pozorišnog albuma Subotice. Osvit, Subotica
- ŠAFRANJ Imre 1955. Opera u Parizu. Rukovet, I., 2. sz.
- ŠIMOKOVIĆ, Marija 1994. Dve pesme o pozorištu Jožefa Nađa iz Kanjiže a u Parizu (ili: Možda o čudesnom). Rukovet, XL., 1–2–3. sz.
- STAJIĆ, Vasa 1935. Mađarizacija i preporod Bunjevaca. Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu, VIII. sv. 1.
- ULMER Gašpar 1995. Zanatstvo u Subotici krajem XVII i potkraj XVIII veka. Történelmi Levéltár, Milen i Minerva, Szabadka
- VAJDASÁGI MÚZEUM 1997. Állandó tárlat. Vajdasági Múzeum, Újvidék
- VOJNIĆ HAJDUK, Blaško 1950. Subotica juče i danas. Subotica

VOJNIC HAJDUK, Blaško 1971. Moj grad u davnini: Subotica: 1391. do 1941. Blaško Vojnić Hajduk, Szabadka

Annexes for the Study of the Impact of French Culture on Subotica

The study deals with the impacts of French culture on Subotica. With the change of historic eras, due to development and communication, the impacts of French culture became more and more visible on the cultural map of the city – seen both in the work of cultural institutions and in the works of distinguished artists. As early as the 18th century, French culture enjoyed immense popularity among the citizens of Subotica. With the strengthening of the young civilian society in the city, French culture has contributed greatly to the city's cultural life. The study provides examples of this impact from various branches of art – starting from theatre and literature to visual arts.

Key words: French culture, historical epochs, cultural map, prominent artists

Prilozi za istraživanje uticaja francuske kulture u Subotici

Rad istražuje uticaj francuske kulture u Subotici. Promenom istorijskih epoha, zahvaljujući razvoju i komunikacijama, na kulturnoj mapi grada sve jasnije su se ocrtavale konture uticaja francuske kulture, kako u ustanovama kulture, tako i u stvaralaštvu istaknutih umetnika.

Od 18. veka u Subotici je sve primetniji uticaj francuske kulture koja stiče veliku popularnost. Kada je mlado građansko društvo ekonomski ojačalo i počelo da usvaja i razvija kulturne vrednosti, među najvećim uticajima bila je umetnost francuskih kulturnih pregalaca. U radu su zabeleženi primeri iz različitih umetničkih oblasti, od pozorišta, preko književnih uticaja, do likovnih umetnosti.

Ključne reči: francuska kultura, istorijske epohe, kulturna mapa, ustanove kulture, istaknuti umetnici

Beérkezés időpontja: 2017. november 30.

Elfogadás időpontja: 2017. december 18.

